

MARC COROMINA, ESCOLA D'ART I DISSENY DE TARRAGONA

El caràcter de les Terres de l'Ebre

Les Terres de l'Ebre apleguen muntanyes i planes, zones de conreus de secà i grans extensions de camps d'arròs irrigats, platges verges i urbanitzacions a tocar de la costa, quilòmetres de murs de pedra seca i cellers modernistes, petits pobles i alguna ciutat. El resultat és un paisatge únic estructurat pel riu Ebre que creua gran part d'aquest territori. Però una síntesi dels principals trets paisatgístics permet destriar els elements cabdals que el caracteritzen i l'estructuren i que, com a tals, mereixen una mirada especial.

En l'onzè lliurament de la sèrie Paisatges de Catalunya repassem les singularitats de les Terres de l'Ebre, un territori que el 2013 va ser declarat Reserva de la Biosfera per la UNESCO i que representa un important patrimoni paisatgístic del país.

Reportatge d'El Temps

El riu Ebre i les terrasses fluvials
El riu Ebre és el principal element vertebrador de les Terres de l'Ebre. Neix a la serralada Cantàbrica i desemboca al delta de l'Ebre després de més de nou-cents quilòmetres de recorregut, dels quals un centenar recorren el territori de les Terres de l'Ebre.

Pel desnivell que té el recorregut del riu i pels trets geomorfològics propis de les unitats de paisatge per on passa destaca l'heterogeneïtat del paisatge a la vora del riu. És un paisatge caracteritzat per la làmina d'aigua del riu amb els embas-

— Els passos de barca són un dels elements històrics que configuren el paisatge del riu Ebre.

te entre la massa d'aigua dolça del riu i la massa d'aigua salada del mar, a més de la presència d'una densa xarxa de canals de reg que es distribueixen per tot el delta fins a les basses i llacunes més pròximes a la desembocadura, que formen part del Parc Natural del Delta de l'Ebre.

El riu, al llarg de pràcticament tot el recorregut, es caracteritza per les terrasses al·luvials. Es tracta d'un ambient constituït per una franja relativament estreta, vinculada als dipòsits al·luvials que el riu Ebre ha dipositat en els seus marges i que ha estat explotada agrícolament des d'antic. El paisatge tradicional de les terrasses fluvials és el de les sènies, que són explotacions agràries caracteritzades per un mas, uns canals i la sènia —un pou amb roda de catúfols i safareig—, amb conreus de regadiu i de secà.

L'Ebre és determinant per al paisatge d'aquesta zona i forma part de la identitat de la població ebrenc. També ha permès i condicionat l'assentament i la consolidació de la majoria dels principals nuclis urbans de les Terres de l'Ebre.

Conreus de secà amb construccions de pedra seca

Els conreus de secà, en mosaic o en monoconreu, voltats de construccions de pedra seca són característics de les Terres de l'Ebre i formen part de la identitat, sentit del lloc i imaginari paisatgístic de la població local.

Quilòmetres i quilòmetres de murs i marges de pedra seca són el resultat de setges de treball dels agricultors per adaptar-se a l'orografia d'aquests territoris i augmentar la superfície cultivable despejant camps o anivellant terrenys amb marges i talussos. Els murs i marges solen anar acompanyats d'altres construccions auxiliars com les barraques o cabanes.

El clima mediterrani de les Terres de l'Ebre afavoreix el conreu de diverses espècies de secà, que en combinació amb els claps forestals i la densa malla de construccions històriques de pedra seca, acaben configurant mosaics agroforestals —principalment de vinya— d'una gran harmonia pels contrastos de colors, formes i textures que varien al llarg de l'any. Aquests mosaics apareixen bé per la manera tradicional d'explotar el territori, amb explotacions forestals i agrícoles, bé per l'abandonament d'alguns conreus que han estat ocupats per la vegetació natural. A més dels mosaics, les Terres de

l'Ebre disposen d'uns paisatges de monoconreu tradicional de secà representats sobretot pel conreu de l'olivera.

A més dels valors estètics i culturals, alguns paisatges formats per construccions de pedra seca i conreus de secà tenen un valor productiu destacat. Per exemple, els que estan vinculats a una denominació d'origen, que a més d'obtenir un rendiment pel producte sovint també tenen un paper important en l'atracció i fixació de turisme rural. Des del sector vitivinícola de la Terra Alta i del baix Priorat es treballa per associar el producte amb el paisatge on es produeix, de manera que el vi tingui un valor afegit pel fet de produir-se en un paisatge de qualitat.

Conreus de cítrics

Les comarques del Baix Ebre i el Montsià concentren la major part de les explotacions de cítrics de Catalunya, ja que el clima mediterrani litoral i la tipologia dels sòls són ideals per al cultiu d'aquesta fruita. Predomina el cultiu de mandarines —seguit del de taronges—, i gràcies a la certificació d'Indicació Geogràfica Protegida Clementines de les Terres de l'Ebre, el cultiu creix any rere any. Es tracta d'un conreu poc variable al llarg de l'any, però tot i així presenta unes lleugeres variacions cromàtiques interessants al final de la tardor i a l'hivern, quan el fruit és madur, i d'olfactives quan floreix, a la primavera.

Fons escènics

La gran diversitat de relleus de les Terres de l'Ebre doten el territori d'interessants fons escènics. Com a muntanyes emblemàtiques que determinen els fons escènics més característics i identitaris de les Terres de l'Ebre destaquen el massís del Port, que és el més alt i, per tant, també el més visible; el conjunt de cims de les serres de Pàndols i de Cavalls, i el conjunt de cims de les serres de Cardó i del Boix. A bona part de la zona són freqüents les combinacions entre les formacions vegetals i la roca i entre els cingles i les faixes arbrades. Es caracteritzen pel contrast que ofereixen els grisos i blancs de la roca calcària amb els verds majoritàriament invariables de la vegetació natural.

Barrancs i rieres

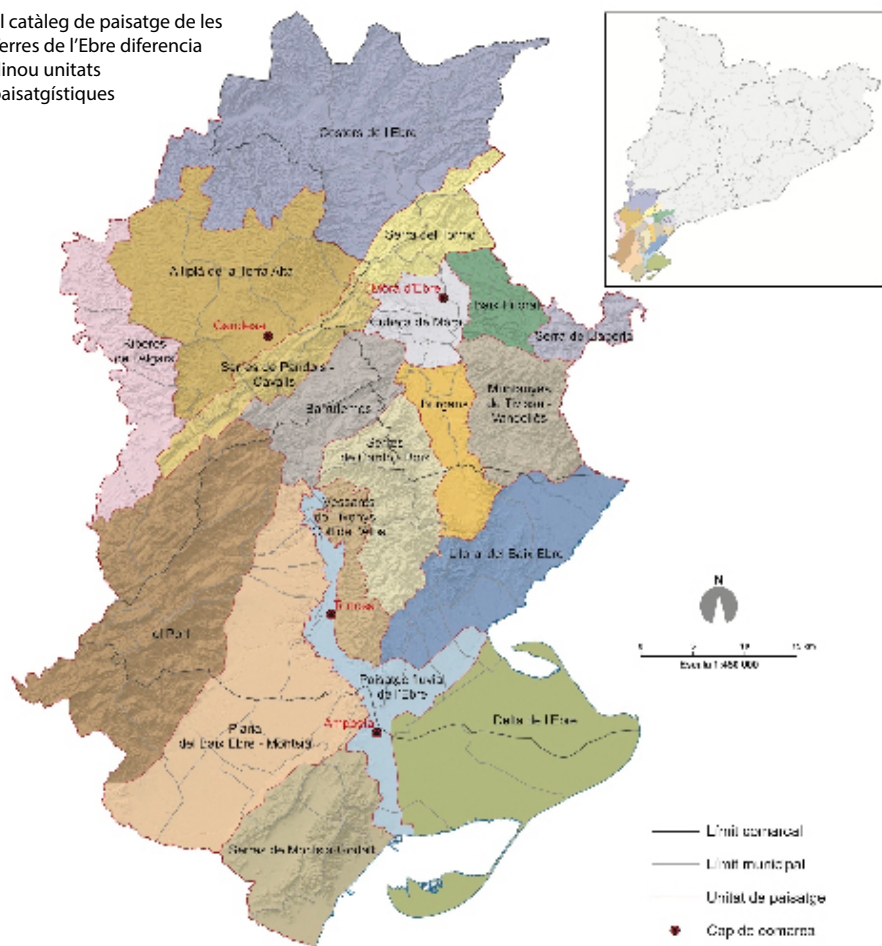
El riu Ebre ha determinat una rica xarxa hidrogràfica formada per barrancs i rieres que excaven amb rotunditat la roca mare que travessen. Les rieres i barrancs encai-

saments del tram superior, els barrancs que conflueixen al riu, les terrasses fluvials, els canals de reg, els marjals i les basses del delta. L'Ebre, doncs, configura un sistema fluvial complex que constitueix una alta diversitat de micropaisatges vinculats a l'aigua.

Així, l'alternança de meandres i de passos estrets entre les serres caracteritzen el paisatge del tram superior del riu, entre Riba-roja i Benifallet. A partir de Xerta, el riu configura tot un ecosistema fluvial complex amb abundància d'illes fluvials. Aquest paisatge es prolonga fins a Amposta i, en aquest tram, on el riu té uns pendents i corrents més febles, presenta una làmina d'aigua més considerable respecte als trams superiors. Finalment, l'últim tram del riu es caracteritza per una major complexitat pel contac-

Unitats de paisatge, comarques i municipis de les Terres de l'Ebre

El catàleg de paisatge de les Terres de l'Ebre diferencia dinou unitats paisatgístiques

xonats i de cabal irregular són molt abundants a les serres calcàries de les Terres de l'Ebre. Generalment desemboquen directament a l'Ebre i constitueixen unes singularitats força destacades i valorades estèticament, tot i que només porten aigua després de pluges torrencials.

Una de les peculiaritats s'aquest paisatge format per barrancs és el desenvolupament d'agricultura als fons dels cursos fluvials que tallen l'altiplà de les Terres de l'Ebre. Consisteix en el cultiu de fruiters de secà abançalats amb marges de pedra seca en les capçaleres de barrancs. Els conreus principals, que quasi sempre es presenten en monoconreu, són l'olivera als fondos dels costers de l'Ebre, i la vinya als fondos de l'altiplà de la Terra Alta i les riberes de l'Algars.

Patrons d'assentament

L'activitat humana ha tingut una influència determinant en la configuració

del paisatge d'aquest àmbit territorial, ja que ha esdevingut el principal agent de transformació de l'entorn en els últims segles. Una de les causes principals de transformació del paisatge ha estat la construcció de nuclis urbans. Des del punt de vista estètic, es poden identificar diversos tipus de patrons d'assentament, resultat d'uns determinats processos històrics que encara es poden reconèixer en aquests nuclis.

Troblem, per exemple, nuclis encimbellats com Miravet, Horta de Sant Joan,

Arnes, Tivissa i Paüls, construïts amb objectius defensius. Cal tenir en compte que durant la conquesta musulmana i la posterior reconquesta, les Terres de l'Ebre van viure molts atacs.

Els pobles pesquers, per contra, són relativament recents. Van ser construïts a partir del segle XVIII perquè abans d'aquest període les incursions de pirates que arribaven per mar a les costes de les Terres de l'Ebre desaconsellaven la construcció de pobles a la costa. Aquest patró d'assentament està representat pels nuclis urbans de l'Ametlla de Mar, l'Ampolla, Sant Carles de la Ràpita i les Cases d'Alcanar.

Les Terres de l'Ebre han estat històricament un territori de pas de la ramaderia que anava a pasturar al desert d'Alfama o al delta des d'Aragó i també un territori de pas d'infraestructures viàries vinculades al corredor del Mediterrani. Per aquest motiu és corrent trobar nuclis al voltant de camins o vies molt transitades, com ara Campredó o el Perelló.

Un altre patró d'assentament força representat a la zona és el dels nuclis urbans amb traçat ortogonal. Aquests nuclis s'estructuren al voltant d'una plaça central, a partir de la qual sorgeixen carrers que es creuen en angle recte i adopten una estructura quadrícula. És el cas de Gandesa, Xerta, els Reguers i Ulldecona.

Els assentaments a partir d'un creixement urbà disseminat són propis del delta de l'Ebre i de la zona de Tortosa i Roquetes. Els nuclis urbans del delta s'han originat a partir de l'agrupament d'edificacions agrícoles, i per això presenten una important extensió superficial que origina uns paisatges urbans força peculiars. L'aspecte dels nuclis, aparentment caòtic i desordenat, respon a una lògica de distribució familiar entre els descendents de les propietats (construcció d'habitatges adossats seguint l'estructura de les propietats), a una forma cultural de relacionar-se amb el medi (existència d'horts urbans en gairebé cada parcel·la) i a una distribució capil·lar (seguint els principals eixos viaris).

Delta de l'Ebre

El delta de l'Ebre presenta un paisatge molt singular que és el resultat de l'aportació de sediments per part del riu Ebre, pel contacte del riu amb el mar i en especial per l'acció transformadora dels in-

EL DESENVOLUPAMENT DE LA BATALLA DE L'EBRE S'EXPLICA, EN GRAN PART, PEL PAISATGE DE LA ZONA

JOSE MIGUEL MARTINEZ ESCOLA D'ART I DISENY DE TARRAGONA

OBSERVATORI DEL PAISATGE

Mosaic de conreus de secà a la unitat altiplà de la Terra Alta. A la dreta, les trinxeres dels Barrancs, al municipi de Vilalba dels Arcs, és un dels espais històrics recuperats pel Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre.

dividus al llarg del temps. La diversitat, la riquesa i l'harmonia del paisatge del delta van afavorir que l'any 1983 aquesta zona es declarés parc natural i també que s'hagi convertit en un paisatge de referència per al conjunt de la població de les Terres de l'Ebre.

El delta és una zona humida i plana caracteritzada per la combinació d'arrosars, canals, séquies, marjals, ullals i canyissars, entre els quals es troben ubicats alguns nuclis de població com Deltebre o Sant Jaume d'Enveja. A més, també hi ha un poblament tradicional agrícola dispers, envoltat d'horta, que ha donat com a resultat els nuclis de Muntells, la Pallaresa i Balada. El desenvolupament turístic de la zona ha donat lloc a nuclis turístics i residencials com Riumar i l'Eucaliptus.

El paisatge del delta és el resultat de la colonització agrícola, basada en la dessecació d'aiguamolls, la parcel·lació dels camps i la construcció de canals de reg, iniciada a mitjan segle XIX i no culminada fins a la segona meitat del segle XX. Fins aleshores havia estat un espai marginal caracteritzat per canyissars, boscos de ribera i llacunes, on es practicava la ramaderia extensiva, la cacera i la pesca.

El caràcter del paisatge del delta es troba marcat clarament pel conreu de l'arròs, que hi té un predomini quasi absolut i compta amb la qualificació de Denominació d'Origen Protegida Arròs del Delta de l'Ebre. No obstant això, hi conviuen altres conreus, sobretot d'horta i en menor mesura d'arbres fruiters, que tot i que ocupen una superfície menor, contrasten amb el monocultiu de l'arròs. El resultat és un paisatge agrari de rics contrastos visuals al llarg de l'any.

Tot i que el paisatge natural del delta ha estat profundament transformat per la població, a la línia de costa encara es conserven espais de marjal en condicions naturals o seminaturals. Aquests constitueixen paisatges lacustres importants, on es localitzen diverses llacunes salobres envoltades de joncs i canyissars amb vegetació natural halòfila. També trobem extenses platges sorrenques quasi verges, amb dunes coronades de borró i d'altres plantes ben adaptades al medi. Entre d'altres, hi ha la platja de la Marquesa, que ocupa una superfície de 1.210 hectàrees.

La gran varietat de vegetació, l'existència de làmines d'aigua dolça i de grans extensions d'espais agrícoles explica l'elevat nombre d'aus que hivernen, nidifiquen i s'alimenten en aquestes terres. Aquest fet ha afavorit la creació d'activitats vinculades a l'ornitologia.

El paisatge del Delta de l'Ebre, doncs, té un gran nombre de valors naturals, estètics, històrics, socials i simbòlics. Es podrien, però, veure condicionats per les dinàmiques de regressió i enfonsament de la plana deltaica. Val a dir que l'escalfament global i el consegüent canvi climàtic poden accelerar la velocitat d'aquests processos naturals.

Batalla de l'Ebre

Les Terres de l'Ebre destaquen pel fet d'haver esdevingut un paisatge bèl·lic molt significatiu de la Guerra Civil espanyola. Algunes de les unitats paisatgístiques de la zona són els escenaris de la batalla de l'Ebre que va tenir lloc del 25 de juliol al 16 de novembre de 1938 entre l'exèrcit franquista i l'exèrcit de la República.

El desenvolupament de la batalla s'explica, en gran part, per les característiques del paisatge de la zona. La complexitat orogràfica del paisatge va obligar l'exèrcit franquista a frenar el seu avanç cap a Catalunya alhora que va possibilitar l'ofensiva republicana per recuperar el territori ocupat. El predomini de conreus de vinya i olivera també va influir en el desenvolupament de la batalla, ja que aquesta vegetació poc densa comportava un elevat risc d'exposició a l'enemic que va obligar a construir molts quilòmetres de trinxeres per tal d'assegurar un amagatall mínim.

La batalla va ser un episodi efímer però els dos bàndols van deixar sobre el paisatge elements i empremtes del seu pas que s'han mantingut en diversos estats de conservació i que en faciliten el record. Per exemple, algunes fortificacions, restes simbòliques i escenaris formats pels referents geogràfics, els equipaments i els llocs d'ús comú on es van desenvolupar esdeveniments relacionat amb la batalla. Encara avui, els paisatges de la batalla tenen un elevat valor històric, cultural, simbòlic i identitari per a la població de la zona. •

La sèrie Paisatges de Catalunya es fa amb la col·laboració de l'Observatori del Paisatge i del Departament de Territori i Sostenibilitat

<http://www.catpaisatge.net/cat/catalegs.php>

